

O'ZBEK XALQ OG'ZAKI IJODIDA EZGULIK VA YOVUZLIK MOTIVLARI

Rahimova Iroda Jamshidovna

Muhammadnaimova Sabrina Akmaljonovna

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti,
Filologiya fakulteti, 1-bosqich talabalari
sabrnamuxammadnaimova@gmail.com
<https://doi.org/10.5281/zenodo.17378333>

Annotatsiya: Ushbu tezisdagi folklorshunoslik, xususan, o'zbek xalq og'zaki ijodida ezgulik va yovuzlik motivlarining badiiy, axloqiy hamda ma'naviy mazmuni tahlil qilinadi. Shuningdek, o'zbek folklorining so'z san'atiga asoslangan janrlari – maqol, matal, ertak, lof, latifa, afsona, doston, hikmatli so'z va rivoyatlar tizimi doirasida ezgulik va yovuzlikning ifodalanish usullari o'rganiladi.

Kalit so'zlar: folklor, folklorshunoslik, motiv, ezgulik, yovuzlik, og'zaki ijod, doston, ertak, an'anaviylik, xalq tafakkuri.

O'zbek xalq og'zaki ijodi millatning tarixiy xotirasi, ma'naviy qadriyatlarini va estetik tafakkurining badiiy in'ikosi sifatida muhim ahamiyat kasb etadi. Unda xalqning hayot falsafasi, orzu-umidlari, ijtimoiy qarashlari mujassam bo'lgan. Ayniqsa, o'zbek folklorida ezgulik va yovuzlik motivlari asosiy g'oyaviy qatlamlardan biridir. Ushbu motivlar inson va jamiyat o'rtasidagi axloqiy ziddiyatlarni ifodalaydi, xalqning adolat, halollik, sadoqat haqidagi qarashlarini yoritadi.

Adabiyotshunoslikda ezgulik halollik, sadoqat, mardlik, insonparvarlik va adolat bilan bog'liq bo'lsa, yovuzlik – xiyonat, hasad, makr va zolimlik timsolida namoyon bo'ladi. Folklorshunos M. Jo'rayev ta'kidlaganidek: "Xalq og'zaki ijodidagi ezgulik va yovuzlik motivlari xalqning tarixiy hayot tajribasidan kelib chiqqan axloqiy me'yorlar tizimini aks ettiradi" [1].

Ertaklarda xalq orzu-umidlarini ifodalashda ezgulikning g'alabasi asosiy tamoyil hisoblanadi. Masalan, "Zumrad va Qimmat", "Oltin baliq", "Boy va kambag'al" ertaklarida ezgulik doimo yovuzlik ustidan g'alaba qozonadi. Zumradning halolligi va sabr-toqati ezgulik timsoli bo'lsa, Qimmatning hasadi yovuzlik ifodasidir.

O'zbek xalqining tarixiy sharoiti – ko'chmanchilik, qo'shin yuritish, davlat tamoyillari, islom ta'siri, ming muhabbat, stolypin davri, sovet davri, mustaqillik vkhz. – bular barchasi xalq ongida ezgulik va yovuzlik tushunchalarini shakllantirishga o'z ta'sirini ko'rsatgan. Masalan, islom dini bilan birga yovuzlik va shayton tushunchasi kuchaydi, mehr, rahm-shafqat, so'z va amal pokligi – islomiy axloqiy qadriyatlar doirasiga kirdi.

Faqat tashqi yovuzlik emas, balki inson ichki mojarolari – qahr, g'iybat, xiyonat, hasad, kibr ham yovuzlik motivlari sifatida keladi. Masalan, sevgi-aloqa ertaklarida insonning hiylanayrang, yolg'on so'z yoki vasvasalarga tushishi, qalbdagi shubha va noaniqlik – bular ham motivologik jihatdan yovuzlikning bir ko'rinishidir.

O'zbek folklorida matn (syujet) an'anasi juda mustahkam; motivlar, obrazlar, ramzlar avloddan avlodga uzatiladi. Ertak boshlanishlari va tugashlari, qahramonning nomi, sehrli predmetlar, raqibning o'xshash ko'rinishi kabi andozalar saqlanib qoladi. Bu esa ezgulik-yovuzlik motivini tanib olishni, unga tayyorlikni, moral xulqni o'rgatishni osonlashtiradi.

Dostonlarda xalq turmushining tarixi, donoligi, xalqning kurashi, ozodlikdagi qadriyatlar mavjud. Alpomish misolida, qahramon va unga dushman bo'lgan kuchlar o'rtasidagi kurash – o'zga jismoniy dushmanlardan tashqari, ichki sadoqat, vatan, xalq uchun fidoyilik orqali yovuzlik engiladi. Xalq og'zaki ijodida shakllanib kelgan motivlar yozma adabiyotda ham ko'chirib olinadi: nasrda ertak elementlari, doston syujetlari, afsona ramzlari, shuningdek, ichki ruhiy kechinmalar orqali yovuzlik va ezgulik tushunchalari ko'rsatiladi. Mustaqillikdan keyin global madaniyat, media ta'siri, shahar hayoti, texnologiya – bular folklor motivlariga ham o'zgarish olib kirdi. Masalan, yovuzlik oldidagi sinovlar metaforik shaklda ko'rinadi – ijtimoiy adolatsizlik, korrupsiya, global muammolar. Ezgulik esa mehr-muhabbat, inson huquqlari, tenglik, ekologik ong bilan bog'liq yangi ramzlar orqali namoyon bo'lmoqda. O'zbek xalq og'zaki ijodida ezgulik va yovuzlik motivlari xalq tafakkurining chuqur qatlamlaridan kelib chiqadi; qadimiy e'tiqodlar, tabiatni anglash, urf-odat, tarixiy tajriba bu motivlarning shakllanishida asosiy omillardir. Ezgulik – halollik, jasorat, poklik, mehr-shafqat, adolat, insoniylik – doimo yuksak turadi; yovuzlik esa – zulm, hiyla-nayrang, ichki va tashqi dushmanlar, qorong'u ruhlar, ichki adovat, vasvasa kabi mulohazalar orqali ifodalanadi. Bu motivlar xalq og'zaki ijodining turli janrlarida – ertak, doston, afsona, maqol-matal, qo'shiqlar – turlicha, ammo izchil va o'zaro bog'liq tarzda ishlatiladi.

Tarbiya, axloqiy ma'rifat, ma'naviy bezovtaliklardan xalos bo'lish, yaxshilikka chaqiriq – bular xalq og'zaki ijodida ezgulik-yovuzlik motivining asosiy g'oyalari bo'lib xizmat qiladi. Shuningdek, zamonaviylik sharoitida yangi sinovlar ham paydo bo'lmoqda, bu esa xalq ijodining motivologik xazinasini diversifikatsiyalashiga olib keladi.

Maqollar xalqning axloqiy tajribasini umumlashtiradi: “Yaxshilik qil – dengizga tashla”, “Ezgulik yovuzlikni yengar”, “Yomonning o'zi yo'qoladi” kabi maqollar xalq hayotidagi adolat va mehr tamoyillarini mustahkamlaydi.

Rivoyat va afsonalarda esa yovuzlik – insonning nafs va hasadga berilishi, ezgulik esa fidoyilik va sadoqat orqali ifodalanadi. Masalan, “Bibi Seshanba” afsonasida Bibi obrazi poklik va sadoqat ramzidir.

Doston janrida ezgulik va yovuzlikning kurashi epik ko'lamda tasvirlanadi. “Alpomish”, “Ravshan”, “Go'ro'gli” dostonlarida ezgulik vatanga sadoqat, mardlik, muhabbat va adolat orqali namoyon bo'ladi. Yovuzlik esa fitna, makr, xiyonat timsolida gavdalanadi.

Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov “Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch” asarida “Alpomish” dostoni haqida shunday yozadi: “Alpomish millatimizning o'zligini namoyon etadigan qahramonlik qo'shig'idir... Xalqimizning qadimiy va shonli tarixi tunganmas doston bo'lsa, *Alpomish* ana shu dostonning shoh bayti, desak, to'g'ri bo'ladi” [3; 32–33].

Folklorshunos M. Madayevning fikricha, “dostonlardagi ezgulik va yovuzlik kurashi xalqning tarixiy-ijtimoiy hayotida shakllangan adolat g'oyasining epik ifodasidir” [2; 15].

Dostonlar og'zaki tarzda avloddan avlodga o'tganligi sababli ularning syujetida turli qatlamlar mavjud, ammo asosiy g'oya doimo bir – ezgulikning yovuzlik ustidan g'alabasi. “Alpomish”da bu g'oya qahramonning kuchida emas, balki ruhiy yetukligida namoyon bo'ladi.

O'zbek xalq og'zaki ijodi xalqning ezgulik va adolat haqidagi umuminsoniy qarashlarini mujassam etadi. Ertak, doston, maqol va afsonalarda yovuzlik har doim mag'lubiyatga uchrasa, ezgulik, mehr, sadoqat va fidoyilik g'alaba qozonadi. Bu holat xalqning ma'naviy qadriyatlari, axloqiy mezonlari va badiiy tafakkurining yuksakligini ifodalaydi. Shu sababli, o'zbek

folkloridagi ezgulik va yovuzlik motivlarini o'rganish nafaqat adabiy, balki tarbiyaviy ahamiyatga ham egadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jo'rayev M. O'zbek folklori. – Toshkent: Tafakkur bo'stoni, 2020.
2. Madayev O. O'zbek xalq og'zaki ijodi. – Toshkent: Fan, 2010.
3. Karimov I. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008. – B. 32–33.
4. Choriev, B. A. (2022). Comparative Analysis of the Names of Adjectives in the Russian and Uzbek Languages. Spanish Journal of Innovation and Integrity, 13, 128-130.